

ԲԱՆՈՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Վ Ս Ս Վ Գ Ե Բ

Ռ Յ Հ Թ - Ռ Յ Հ

ՀԱՏՈՐ

ՁԸ

1930

Մ Ա Յ Ի Ս

ԹԻԻ 5

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

ՅԱՐԳԱՆՔ ԿԵԶ

ՊԱՐԶԵԱՆ յաղթանակ լոյսի աշխարհին մէջ: Դարձեալ նուաճում նոր հորիզոններու արեւելքի մոլծե՛ ցանապարհին վրայ: Մի փոքրիկ ժողովուրդ նետուած գոյութեան բախտի սեւ ձեռքէն, որպէս լուսնի սկաւառակ մը արծակուած Վահագնէն սեփ սեւ ամպերու մէջ, ժողովուրդ մը թխացած անապատի սոթէն, անարգութեամբ մինչեւ իր հողուին սրբութեան խորը. անա վերստին կը համբառնայ հրաշալի յարութեամբ մը աւերակներէն, խաւարներէն լեռնացած մոխրներէն ինչպէս մութ գական փեղնիկ մը:

Եւ իր ցեղին աննկուն հողիով, աննուաճ հանճարով կը բախէ դարձեալ շառաչուն եւ զգայացունց, մեր արիւնով սոնքացած մօտաւոր եւ հեռավոր վատ թշնամիներու երկամէ՛ դռներուն: Ահա անգամն ալ, լոյսի մայրաքաղաքին մէջ իր գոյութիւնը կը

զգացնէ ցնցող յայտնութեամբ մեր ցաւը ծաղրող, մեր գոյութիւնը ուրացող կամաւոր կոյրերուն: Ծափերու եւ հրճուանքի աղաղակը որպէս լախտի հարուածներ կ'իջնեն մեր ոսկիներով ձուլուած գանկերուն: Այս ազգը չի մեռնիր, թող գիտնան աշխարհադաւ Ապիոնէն մինչեւ անապատի վաչկատուն Պետոլիմները: Եթէ իրենք պողպատէ բերդեր կը նետեն ովկիանոսի անգուսպ ալիքներուն գիրկը, մենք լուսնի փարոսներ կը կանգնենք խաւարի ովկիանոսին մէջ: Ու դարձեալ մեր ոսկիներով յղբացած Պետոլիմն եւ իր եղեռնագործ դաշնակիցները պիտի գան մեզմէ՛ մուրալու պատառ մը հաց:

Այլէն տարի այս ազգը հակառակ դժուարութեւր խղճնդոսներու, նոր յաղթանակ մը կ'արձանագրէ իր փառաւոր պատմութեան մէջ: Այլէն տարի մենք նոր տուրք

ԻԱՅՍ. ՄԱՅԻՍ 1930

13

մ'ունինք գիտութեան, մենք նոր արձան մը կը գտնուինք հանճարի տաճարին մէջ: Թող չկարծին թէ կուսակցութեան մը փքոց-ուռոց սղուկն է այլ գեղեցիկն եւ արեւոյտի ջերմ պաշտամունքն է որ մինք ժառանգած ենք անթուական դարերէ, ազնուական արիւնէ, աստուածաշունչ հոգիէ:

Եւ երբ անցեալները նոյն քաղաքին մէջ մեր ազգին ուրիշ երախտաւոր զաւակ մ'ալ կը փառաւորուէր Պ. Ա. Զօպանեանով, երբ Աբարատի շուքին տակ Շիրվանզատէ-նեբու գրական փառքը կը տօնուէր եւ Սիրին քով դաւիթեան հոգւով ներշնչուած Դուրեաններու սրինգը կ'արձագանգէր, մենք հաւասար քնծացինք, կուսակցական կամ ոչ իր սրտին խորը յուզուեցաւ եւ աշխուժեցաւ, որովհետեւ ազգն իր զաւակներով կը փառաւորուէր եւ զաւակներն ազգով կ'օրինուէին:

Այն նոյն հոգին է որ մեր շրմներուն վրայ կը դնէ շատ ընտանի, շատ կրկնուած անուն մը, ներկայ դարուս հայ գրականութեան «Թուիս Առամազդ» ամպրոպային եւ թախծալից Այսարոնեանը: Հայ ամենաբարձր մտաւորականէն մինչեւ յետին գեղջուկին համար գրեթէ կէս դիցարկան անուն մը, գրեթէ նուիրագործում եւ մարմնացումը մեր դարաւոր տառապանքին, մեր ընդվզումի եւ անհաշտ ատելութեան խոյանքին հայրութեան սեւ ճակատագրին դէմ: Ու քառասուն տարի աշխուժիկ մեր բախտին հետ, սիրել պաշտօն, հոգեւորն նուիրուի մի միայն ազգութեան գաղափարին իբրեւ անվերջ զինուոր մը, տաղանդ եւ արուեստ, գրիչ ու արցունք տրամադրելով, երթալ բանտ եւ աքսոր, հուսկ կրել ահաւոր բեկորել գեղեցիկ երազներու, հազիւ սիրուած եւ արդէն կարօտ ազատուած ման մը, ո՞րքան անոյշ տառապանք եւ որքան ահաւոր եղբերեղութիւն:

Ոչ մէկ ազգ ունեցած է ցաւի եւ յուսախաբութեան այսքան տխուր օրեր եւ ոչ մէկ ազգի զաւակ բացի հայէն կարող է անոր խորութիւնն զգալ ու մարմնացնել, ու զայն մարմնացնելու համար հար-

կաւորուէր Այսարոնեանի մը զգայուն հոգին եւ գեղարուեստի հանճարը: Ոչ *խթերիք* յուշետեսի մը վայելք, եւ ոչ դակացած հիւանդ սիրահարի մը կոծը կը լսես հոն որ միայն կարեկցութիւն եւ նողկանք կ'ազդեն, այլ դիւցազնական տառապանքին մը խորհուրդին վստի եւ թախծալից դիւցազներգութիւնը, ինչպէս գիշերուան անսահման մութին մէջ Ժայռերու հետ ոգորոզ ուկեանի ալքները որ երբեմն լուսնի ցուքերով կը սպիտականան եւ յաճախ խաւարին մէջ կը խորտակուին հապարտ եւ կատաղի: Որպիսի՞ յուզում որպիսի՞ ջերմ ըզգացում այդ հոգեւորան աշխուժի խուճկին մէջ, որ միայն խորապէս հայ ոգին կարող է ունենալ եւ զգալ մեր ցաւին հանդէպ: Գաւի մոնշումին կը յաջորդէ անասման ատելութեան սեւ ամպ մը զսպած եւ կատաղի, որ միայն մենք ունինք, այնքան մեծ այնքան անգուսպ եւ անաւոր որ աւանդ շատ փոքր Ժողովուրդ մենք զայն կրելու համար, ու ոչ ոք կայ մեզ օգնող, ոչ ոք կարող է մեզի պէս ըմբռնել եւ զգալ, զայն մենք միայն պէտք է կրենք եւ զգանք այժմ եւ յաւիտեանս:

Խորանքին Այսարոնեանի գրական հոգեբանութեան մէջ Բաշօն մինչեւ իմ *գիբի*, յուզումնալից եւ հայրենաքաղօք եղբոր որքան հաճոյսի եւ որքան ցանկալի թափառում պիտի ըլլայ, երբ ամբողջ մարդկութեան հոգեկան եւ ընկերային տանջանքը, հարստարուածիւնները անարդարութիւնները դու խոնացած պիտի գտնես մեր սուգին երկնքին վրայ: Պիտի տեսնես ցաւի եւ զուլումի՝ արտաքինով նոյնատարազ երկերուն մէջ հարուստ հոգեբանութիւն, զանազանեալ եւ գունալից տիպարներ: ամօժ-խած եւ անարգութեան հայ կոյսին քով ըմբոստ Ղլաքներ, Սմէնն ալ հաւասարապէս ձգիչ եւ գեղարուեստական, ամէն էջ պաշտամունք եւ սէր դէպ ի անբախտ Հայաստանը: համակամուած բռնութեան քով ազատութեան ճանապարհին համար կուռող հայը կ'ազնաւծէ, արիւնտ դաշտերու կողքին Աւարայի լի վստի տեսլարանը: Բոլորը հայ են, հայ հոգով, հայ լեզուով,

եւ ոչ մէկ օտար շունչ օտար զգացում այդ լարերը յուզող:

Եւ խորիմի որ այդ հոգին կերպարանողները բոլորն ալ գեղողէկ են, իրենց նախապետական կենցաղով իրենց գծուծ արտաքինով, եւ ինչ նախանցող միտք հարկաւոր էր ատոնցմէ իւր օրինակ համաշխարհային ցաւի եւ մարտնչումի դիւցազներ կերտելու համար: Դեռ շատերուն՝ հայ թէ օտար ներշնչարան մ'են, մեր աստուածային Մասիսը, մեր զմիռխտէ դաշտերը, մեր մուծ ու վսեմ հովիտները կապոյտ լճերու մէջ բացուող, լազուարիտ երկնքին տակ երկալող: Ոչ մէկ երկիր ունի գեղեցկին քով անաւորը, լյսը միին խառնուած, խաւար ամպերու վրայ եռագոյն ծիածան մը, ձմեռուան բուքի սանձակեցուցիչ սուլումին յաջորդող կիզանող արեգակը:

Աշխարհ մը ուր ապրած, պայքարած

եւ նաղուած են հազարաւոր դիւցազներ ողբերգական ամենաբարդ դրուագներով մեր սրբամաքուր գմբէճներու շուքին տակ, Եւ այդ կենսատու մեծությունը, աստուածային ներշնչարանը Ահարոնեանի, խառնուած յրասիխ եւ Եփրատի մոնչիւններով, անցեալի փառքերով, տուած է մեծաքանչ բամբիւ մը որ երգէ որոտայ եւ հառաչէ մի միայն հայ սրտով, հայ հոգով, արտադրէ յուզումի եւ արուեստի հարազատ հայկական գութն գործոցներ:

Շատեր զբաժն են ներշնչուած են հայրենիքէն, բայց քիչեր եղած են հայրենի

երգիչ, քիչեր բարձրացած են Հայկի համաստեղութեան մէջ: Հայ ժողովուրդը շատ պարզ եւ շատ բարդ է, խոր է իր հոգին ինչպէս անյատակ ծով մը հայեցացած կեանքի ամենազան խորհուրդներով: Մինչեւ անսահման դարերն երկալող մեր պատմութիւնը երբեմն փոփոխուին է ինչպէս

երկնքի դռները բախող ամպեր, երբեմն լուռ մոնչող տափաստաններու վրայ ոռնացող եւ հեծկլումուն ճամփին նման: Մեր երկինքն ու երկիր կրած են մարդկային հոգւոյն բոլոր ողբերգութիւնը. մայրամուտի շքեղութեամբ մեռնող փառքերէն սկսեալ մինչեւ խորտակուած երազները քողարկող անյուսուածեան սեւ գիշերներ: Եւ հաւատացած են թէ կեանքի այս եզակի հալածողութիւնը, այս աշխարհն ու ցեղը հարազատ օրէն պատկերացնող հեղինակը կատարեալ հանար մ'է եւ

ԱԿՈՅԻՍ ԱՎԵՐԵԱՆ

արժանի տիեզերական յարգանքի: Երբ Սորպոնի կամարներուն տակ համազգային ցոյցով հայ ժողովուրդը տօնախմբեց քառամամեակ մը, նա Ահարոնեանի խոշոր հոգւոյն մէջ խտացած եւ խորացած գտաւ իր ամենաբարդ այդ ետը:

Իմ հայրենիքի դրախտաման տեսարանը աստուածային է այս գեղեցկութեան եւ ցաւի երգիչի հոգւոյն մէջ, հա՛ն աչքերուս կը պարզուին երբեմնի Անիին ցողազարդ առաւօտները կատարամիտէի շքեղութեամբ. լեռները կախուած կապոյտ երկնքէն ստուերային նման ամպերու նը:

ման. Ղաշտերն են լեցուած ամառուան բուրուճակները ջերմիկ արեւով. կը բարձրանայ ու կը ցածնայ յուշիկ յուշիկ երասխի շոգին փռուած ոսկեթել ծածկոցի պէս լեռներու ծայրին, ձորերու խորը ոսկեղէն մաղով կը ցանէ հանդարտ հառազայմ ու բոյր: Ու կը զգամ հոգւոյս մէջ մի անսովոր խլորտով ու փոթորիկ մը յուզումի, ո՛վ հայ-րենիքդ իմ դու հազար անգամ գեղեցկացած այս հայելին մէջ, դու բիւր անգամ ազնուացած ու սրբացած ինչպէս զմբեմներուդ տակ խոնարհող հակասները սըրբութեան կանթեղէն: Հաւատացած եմ գեղեցկութեանդ անխափութեան, ծինոտ լեռներուդ վեհապանծ տոկիլին, Ղաշտերուդ մէջ փռուած երկնորանգ մայիսներուդ, ինչպէս մեր ծաղկած մագաղաններուն հրնաբոյր էջը: Բայց աւանդ որքան աշխարհն է սիրուն այնքան եւ բնակիչներն են անբախտ: Խաւարէս լուսին, որ փոխանակ իմ հայրերուս զրահներն արծաթելու կու գաս իմ խոխորուած եղբայրներուս կիսանաղ ոսկորներն որոնելու:

Վրդովուած է այժմիկ բանաստեղծի հոգին ինչպէս մեր գարնան անձրեւու տը կննքը: Երբ կը կարդամ այն մուսլէջերը, ով Աստուած իմ, կայ արդեօք աւելի տը խուր աշխարհ մը քան մերինը: Կայ աւելի հզօր զգացում տխրութեան եւ խորութեան մտածումնքի: Հայ մարտիրոսագրութեան հեղինակը եմէ մարդկային է իր նկարագրութեանն երկը, աստուածային է ցաւերու մէջ:

Ու մենք գիտակից ենք այդ քառասուն երկար տարիներու զոհագործումին արուեստի եւ գեղեցկութեան ազգային բազմիւն վրայ: Քառասուն տարի յուզուած եւ լացած, ըմբատացած մեր սեւ հակատագրին դէմ անմահ հեղինակին հոգեխաղ լարերով անզուսպ եւ հարազատ է մեր հիացումը, իբրեւ հայ, իբրեւ ցեղիս տառապանքը մարմնացնող հոգի: Իբրեւ գեղարուեստի քուրմը դէպ ի անբախտ հայրենիքիս արժանաւոր զաւակը: Ղարբուրու յաւիտեան կանուկեան մէջ յարգանք քեզ:

Հ. ՎԱՅԱՆ ՅՈՒՆԱՆԻՍԵԱՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Շար. տես Բազմավէպ 1930 էջ 152)

Թ. Մահմետական թին ներքեւ: — Ռուս բրնձանց զահէ տապալած է 1375ին ի վեր, հայ հին ազնուականութիւնը ջրած լուած կամ ցրուած, և հայ ազգն ու եկեղեցին կը զանուին այլադեմից քմահաճ վարչութեան ներքեւ, որ կ'ենդանէ հայ-բազմական ընտրութեան հին կարգերն ալ: Միւր թագաւորաց կամ իշխանաց փոխան՝ կղերին քով կը նստի հիմայ ժողովուրդը, թէպէտ ոչ միշտ, նշանակելու հայ-բազմութեւն և աղոյմէ վերջ եւս՝ ու յաճախ գոյն առանց աղոյն ալ՝ օտար բռնաւորներն են որ կը հաւանին կամ ուղղակի կը կարգեն հայ եկեղեցւոյ պետերն՝ առանց որ և է կանոնի ու սահմանի: Այս պատճառ

առաւ ստիպուած ենք սոյն շրջանիս յատկացնել առանձին էջ մը:

Աղթամարայ կաթողիկոսութիւնը, որ իւր հիմնութիւնն ի վեր մահմետական իշխանութեան ներքեւ էր, Շնորհաւարին ըսել կու տար՝ թէ «ինքնաշարժ Խոտիւք և բռնակալաց աշխարհի հրամանօք՝ զանձինս իւրեանց յայս աստիճան հոգեւոր բարձրութեան ձգեն, և ոչ ընտրութեամբ Աստուծոյ և աստուածայնոց արանց (եպսոք և քննիչք) համօրէն ազգիս, որպէս օրէնն պահանջէ՝: Նոյնը կը վկայէր 1342ին Սոյո ժողովն ալ Աղթամարայ և Աղուա նից կաթողիկոսաց համար, թէ բռնակալ-

1. Նամակ. 138: